ÖTÜKEN

II. Abdülhamid: Sanatkâr ve Sanat Hâmisi Bir Sultan

Ayşe Ersay Yüksel

ÖTÜKEN

Ayşe Ersay Yüksel: 1985 yılında İstanbul Üsküdar'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 2002 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne başladı ve 2006 yılında mezun oldu. 2006 ila 2008 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen olarak çalıştı. 2008 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Tarihi Ana Bilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. Yüksek lisans ve doktora eğitimi için Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Tarihi Ana Bilim Dalı'nda 2008-2017 yılları arasında görev yaptı. Çalışmalarını Anadolu'da Türk İslam Sanatı ve Mimarisi üzerine yoğunlaştırdı. 2010 yılında "Ankara'da Dini Yapılarda Mahalli Üslup" isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı. Ocak 2017'de "Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in Sanatçı Kişiliği" adlı teziyle doktor unvanını aldı. Yazarın Türkiye'de ve yurt dışında yayımlanmış ve yayımlanacak olan çeşitli telif-tercüme makale ve kitap çalışmaları bulunmaktadır. İngilizce ve Arapça bilen yazar evli ve bir çocuk annesidir.

Kızım Sanat Neva'ya

İÇİNDEKİLER

Önsöz 13
Giriş 17

I. BÖLÜM
SANATKÂR OLARAK II. ABDÜLHAMİD

Sultan II. Abdülhamid'in Marangozluğu 45
Marangozluğa Başlaması 45
Kullandığı Aletler 49
Çalışma Atölyesi/ Marangozhanesi 58
Ustaları ve Öğrencileri 66
Yaptığı Eserleri Değerlendirme Yolları 70
Marangozlukta Çalışma Sistemi 75
Yapmış Olduğu Ahşap Eserlerin Sayısı 77
Yaptığı Ahşap Eserlerin Tespiti İçin Kriterler 92
Üslubu 105
Marangozluğu Tercih Etme Nedenleri 113
Sultan II. Abdülhamid'in 125
Türk Mobilya Sanatına Katkıları 125
Tamirhane-i Hümâyûn 139
a.Tamirhane-i Hümâyûn Defterleri 144
b. Tamirhane-i Hümâyûn'un Yapısı ve İşleyişi 153
c. Tamirhane-i Hümâyûn'da Üretilen Eserler ve Kullanılan Malzemeler, Makineler 162
d. Tamirhane-i Hümâyûn kitabesine sahip ahşap eserler 165
Sultan II. Abdülhamid'e Atfedilen Ahşap Eserler 169
Sultan II. Abdülhamid'in Diğer Sanatlara İlgisi 277
Resim Faaliyetleri 277
Müzik Faaliyetleri 308
Hat Faaliyetleri 344

II. BÖLÜM
II. ABDÜLHAMİD'İN SANAT HÂMİLİĞİ

İmar Faaliyetleri 369
Kazı-Arkeoloji Çalışmaları 387
Müzecilik Faaliyetleri 400
Koleksiyonculuk 417
Fotoğrafa Olan İlgisi 423
Desteklenen Sergiler 442
Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyûnu 456
Hereke Fabrika-i Hümâyûnu 468
Heykel 477
Tiyatro 487
Sinema 505
Edebiyat 512
Sonuç 522
Bibliyografya 530

Dizin 560

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez.
B.	Recep
Bas.	Baskı
BEO.	Bab-ı Ali Evrak Odası
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
cm.	Santimetre
Çev.	Çeviren
ed.	Editör
h.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
HH.	Hazine-i Hassa
HH.d	Hazine-i Hâssa Nezâreti Defterleri
İ. Hus.	İrade-i Hususî
İÜ Ktp	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
L.	Şevval
m.	miladî
M.	Muharrem
N.	Ramazan
R	Rebiülahir
Ra.	Rebiülevvel
s.	Sayfa
S.	Safer
sad.	Sadeleştiren
s.	sayı
Ş.	Şaban
Terc.	Tercüme eden
Vb.	Ve benzeri.
Y.MRZ	Yıldız Maruzat Defterleri
Y.PRK. HH.	Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa Maruzatı
YPRK. SGE	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı
Yay.	Yayınlayan

YED.	Yıldız Esas Defteri
YEE. d.	Yıldız Esas Evrakı defterleri
YEE.	Yıldız Esas Evrakı
Yy.	Yüzyıl
Z.	Zilhicce
Za.	Zilkade

ÖNSÖZ

OSMANLI SULTANLARI içinde hakkında en çok yayın bulunan ve en tartışmalı şahsiyetlerden biri olan Sultan II. Abdülhamid'in sanatçı kişiliği, ortaya koyduğu sanat eserleri, desteklediği sanat organizasyonları ve sanatçılar etraflıca ele alınmamış bir konudur. Padişahın hayatı ve dönemi hakkında son zamanlarda yapılan çalışmalar artık arşiv belgeleri, görsel ve yazılı kayıtlar çerçevesinde ve bilimsel kriterler doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Her yapılan çalışma onun şahsiyetini ve dönemini anlamak için büyük resmin bir parçasını oluşturmakta, böylece bütüncül bir yaklaşımla onun şahsiyetinin ve siyasetinin tartışmalı konuları aydınlığa kavuşmaya başlamaktadır.

Sultan II. Abdülhamid'in en ilgi çekici ve en çok gölgede kalan yönlerinden biri olan sanatçı yönü ve sanat hamiliği sonraki modern sanat çalışmalarına öncülük eden zengin bir içeriğe sahiptir. Uzun yıllar boyunca, objektif kriterlerden uzak bir şekilde sanat gibi bir alanla iletişime geçmeyecek kadar katı görüşlü bir imaj verilen Sultan II. Abdülhamid'in, esasında iyi bir sanatkâr olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Padişahın, devrinde hemen hemen bütün sanat alanlarında yapılan faaliyetlere öncülük eden, resimden fotoğrafa, müzikten tiyatroya, arkeolojiden müzeciliğe, sergilerden koleksiyonerliğe, mimariden sinemaya, heykelden edebiyata, halıdan çiniye kadar çeşitli alanlarda faaliyet gösterilmesinde, devlet politikasının yanında, özel bir gayreti olmuştur. Sultan, bu sanat alanlarını himaye ederek sadece idealist anlamda sanatsever bir şahsiyet olduğunu göstermemiş aynı zamanda pratik anlamda devletin idamesi ve uluslararası arenada prestij sağlaması için sanatı bir propaganda aracı olarak da görmüştür. Bu noktada onun meraklı ve araştırmacı kişiliği, disiplinli şahsiyeti, otoriter yönetim biçimi ve hususî serveti Padişah'ın bu

konuda çok yönlü işlere imza atmasına vesile olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in bütün bu sanat faaliyetlerini devletin siyasî ve ekonomik anlamda dar bir boğazda olduğu zamanda gerçekleştirmeyi ihmal etmemesi, onun sanatın önemini kavramış olduğunu ve devlet politikasında günübirlik çözümler yerine uzun vadeli ve köklü atılımları benimsediğini ispatlamaktadır. Her ne kadar bu alanda çalışırken tahmin ettiğimizden daha fazla sınırla tahdit edilip konunun eksik yönlerini bırakmak zorunda kalsak da Sultan II. Abdülhamid'in sadece elimizdeki eserleriyle dahi iyi bir sanatkâr ve yaptığını bildiğimiz sanat faaliyetleriyle iyi bir sanat hâmisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkısını ve desteğini gördüğüm birçok kişi bulunmaktadır. İlk başta, konu seçiminden araştırmasına ve yazılmasına kadar çalışmamın her aşamasında maddî ve manevî hiçbir desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Nusret Çam'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışma sürecinde, tartışma ve yorumlarıyla ufkumu açan hocalarım Prof. Dr. Mehmet Özdemir'e, Prof. Dr. Ziya Kenan Bilici'ye, Prof. Dr. Nurşen Özkul Fındık'a, Yrd. Doç. Dr. Muhammet Görür'e, Yrd. Doç. Dr. Rüstem Bozer'e, Prof. Dr. Nakış Karamağaralı'ya, Doç. Dr. Muharrem Çeken'e ve Prof. Dr. İbrahim Maraş'a sadece bu çalışmamdaki katkılarından dolayı değil, bana kazandırdıkları bilimsel bakış açısı için de teşekkürü borç bilirim. Eserin katalog çalışmalarını sürdürdüğüm dönemde değerli katkılarından dolayı Gazi Üniversitesi Teknoloji Fakültesi Ağaç İşleri Endüstri Mühendisliği Bölümü hocaları Prof. Dr. Musa Atar, Prof. Dr. Abdullah Sönmez, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Aras'a, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yaşar Selçuk Şener'e verdikleri değerli bilgiler dolayısıyla teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Yıldız Sarayı Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Doç. Dr. Zeynep Karahan Uslu'ya, Yıldız Teknik Üniversitesi Sultan II. Abdülhamid Uygulama ve Araştırma Merkezi müdürü sayın Prof. Dr. Ayşe Melek Özyetgin'e, hat üstadı sayın Prof. Dr. Uğur Derman'a, Yalova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Tarihi Ana Bilim Dalı'ndan Doç. Dr. Süleyman Berk'e, Yıldız Sarayı Müze Müdür Yardımcısı Buket Bayoğlu'na, Yıldız Sarayı Müzesi'nden sanat tarihçisi Ayça Şimşek Balabanoğlu'na, Ayasofya Müzesi Müdürü Hayrullah Cengiz'e, Dolmabahçe Sarayı eski Müze Müdürü Cengiz Göncü'ye, İstanbul Vakıf Hat Eserleri Müzesi Müdürü Zübeyde Cihan Özsayıner'e, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Müzesi görevlisi N. Yasemen Akçay'a, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Fotoğraf Arşivi sorumlularına, Milli Saraylar Ahşap Seksiyon görevlilerine, Milli Saraylar Abdül-

mecid Efendi Kütüphanesi görevlilerine, İstanbul Deniz Müzesi görevlilerine, Heybeliada Deniz Okulu görevlilerine, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri sorumlularına, Ankara Çankaya Atatürk Müze Köşk görevlilerine, Diyanet İşleri Başkanlığı makam sekreterlerine, Ankara Vakıf Hat Eserleri Müzesi görevlilerine, Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivleri çalışanlarına ve arşiv uzmanı Doğan Koçer'e, İstanbul Sahaflar Birliği Başkanı Emin Nedret İşli'ye, Hırka-i Şerif Camii Hizmet Vakfı Kültür Merkezi Müdürü Kudret Apuhan'a, tezin katalog kısmındaki eserlerin malzeme ve tekniklerinin belirlenmesi konusunda destek veren ahşap ustası Aleko Angelidis'e, Eyüp'te ahşap oyma ustası olan Mustafa Sözen'e ve değerli arkadaşım Gülay Parsak'a şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bu yayının ortaya çıkmasına vesile olan Ötüken Neşriyat'a ve bilhassa editörlerinden Ayşegül Büşra Çalık ve Göktürk Ömer Çakır'a değerli katkı, destek ve yönlendirmelerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Son olarak çalışmamı hazırladığım bu uzun ve zorlu süreçte destekleri ile bana güç veren sevgili anneme, babama, kardeşlerim Fatma Nadul, Ahmet Ersay, Nazife Ersay'a, eşim Mücahit Nuri Yüksel'e ve en büyük fedakârlığı yapan kızım Sanat Neva'ya müteşekkir olduğumu belirtmeliyim.

GİRİŞ

BUGÜNE kadar hakkında olumlu ve olumsuz pek çok şey söylenmiş ve yazılmış olan Sultan II. Abdülhamid (21 Eylül 1842–10 Şubat 1918), Osmanlı İmparatorluğu'nun 34. padişahı ve İslam dünyasının 113. halifesidir. Babası Sultan Abdülmecid, annesi Tîrimüjgân Kadın Efendi'dir. Anayasaya dayalı meşrutî bir idare kurmak isteyen ve bu yüzden Sultan Abdülaziz (d.1830-ö.1876) ve V. Murad'ı (d.1840-ö.1904) tahttan indiren Mithat Paşa ve arkadaşları ile anlaşan Şehzade Abdülhamid, 1876'ta tahta çıkmıştır. Yaşanan siyasî sıkıntılardan dolayı 1878'te meclisi süresiz tatil eden Abdülhamid, meşrutiyet ve anayasadan vazgeçtiğine dair hiçbir beyanda bulunmasa da 1908'e kadar ülkeyi neredeyse tek başına aldığı kararlarla yönetmiştir. Sultan, 1908'de tekrar Kanun-ı Esasî'yi ilan etmek zorunda kalmış, 31 Mart Vaka'sı sonrasında meclisten çıkarılan hal' kararı ile 27 Nisan 1908'de tahttan indirilmiştir. Yerine V. Mehmed'in geçirilmesi kararlaştırıldıktan sonra, II. Abdülhamid'in İstanbul'da kalması da sakıncalı bulunarak Selanik'te oturması uygun görülmüştür. Selanik'te Alatini Köşkü'nde hapis hayatı yaşamaya başlayan II. Abdülhamid, yaklaşık üç yıl sonra Balkan Savaşı'nın çıkması ve şehrin düşme ihtimali sebebiyle Selanik'ten İstanbul'a getirilmiştir. Kendisine Beylerbeyi Sarayı tahsis edilmiş ve burada gözetim altında yaşamaya başlamıştır. 10 Şubat 1918'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Sultan II. Abdülhamid günümüzde bile en çok gündemde olan Osmanlı sultanlarından birisi olup önemi, şahsiyeti ve politikası hâlâ tartışma konusudur. 19. yüzyılda Osmanlı resmî tarih yazıcılığında, Tanzimat Dönemi'nin "Batıcılığı ve devrimciliği" ile "Abdülhamid döneminin tutuculuğu" hep karşılaştırılmıştır[1]. II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra ve Cumhuriyet'in ilk yılları da dâhil olmak üzere birtakım kaynaklarda olumsuz bir şahsi-

[1] Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876–1909)*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2002, s. 214.

yet olarak takdim edilmiştir[2]. Bu durumun neticesi olarak da 1940'lardan itibaren onu göklere çıkaran, bilimsel kriterlerden uzak yayınlar zuhur etmeye başlamış, bunlar günümüze kadar devam etmiştir. *"Abdülhamid üzerine yapılan değerlendirmeler çoğu kez bir şahıs üzerine yapılan tartışmalar olmayıp, bir tarih hesaplaşması mahiyeti taşımaktadır. Özelikle bu tartışmalar çok yanlış bir eksende kurulan Osmanlı-Cumhuriyet hesaplaşması üzerinden yapılmaktadır. Hülasa, hâlâ tazeliğini koruyan böyle bir konuda her türlü komplekslerden ve peşin hükümlerden arınmış salim hükümlere vasıl olmak kolay değildir."*[3] Onun sadece tarihsel bir şahsiyet olarak ele alındığı, kapsamlı, tarafsız, bilimsel yayınlar günümüzde ortaya çıkmaya başlasa da eksik kalan konular hâlâ mevcuttur. Bu eksik kalan konulardan biri de Sultan'ın sanatçı kimliğinin ve sanatseverliğinin boyutlarıdır.

Sultan II. Abdülhamid'le özdeşleştirilen, onun bu kadar eleştirilmesine neden olan ve dönemini ayrıcalıklı kılan temel hususlar; Sultan'ın halifelik vurgusuna dayanan siyaseti, tarikat mensubiyeti, kişisel planda muhafazakârlığı, taassup içermeyen dindarlığı ve dönemindeki jurnal mekanizması ile otoriter ve vehimli kişiliğidir. Bu tartışmalı alanlar uzun yıllar boyunca, Sultan'ın imajını *"sanata yaklaşamayacak kadar katı bir perspektife"* hapsetmiştir.

Tarih boyunca büyük medeniyet kurmuş ve yönetmiş hükümdarlar, sanat ile her zaman ilgilenmişlerdir. Tarihe baktığımızda Göktürk prensi Yuluğ Tigin'den Türkiye Selçuklu Sultanı II. Süleyman Şah'a, İzzeddin Kılıçarslan'a Timurlu Baysungur'dan İbrahim Sultan'a, Çağatay Şehzadesi Muhammed Haydar Duğlat'a ve Safevî hükümdarı Tahmasb'a kadar pek çok Türk hakanının, başta şiir olmak üzere sanatın daha birçok alanı ile ilgilendiğini bilmekteyiz[4]. Hâkim oldukları bölgede ve dönemde tarihin seyrine dikkate değer şekilde yön veren Osmanlı Devleti padişahları da bu geleneği sürdürmüşlerdir. Devletin kuruluşun-

---

2 Yılmaz Öztuna, *Sultan Abdülhamid Zamanı ve Şahsiyeti*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 11.

3 Durmuş Hocaoğlu," Sultan II. Abdülhamid", *Osmanoğullarının ve Aydınların Anlatımıyla İmparatorluğun Yüzük Taşı: II. Abdülhamid*, Haz. Mehmet Tosun, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009, s. 86.

4 Nusret Çam, "Osmânlı Mi'mârîsinde ve San'atında Sultânların *Estetik* Rolleri" *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara, 1999, c. 10, s. 65–73.

dan itibaren her devirde ülkeyi yöneten padişahın sanatı hem icra eden hem destekleyen bir otorite olarak görülmesi adeta bir kural haline gelmiştir. Buna rağmen, çeşitli kaynaklarda sık sık rastladığımız sanatkâr padişah tanımlamasının içi hâlâ tam olarak doldurulabilmiş olmadığı gibi bu seçkin insanların nasıl eğitim aldıkları, yetenekleri, meydana getirdikleri eserler sanat tarihçiler tarafından henüz tam olarak değerlendirilmiş değildir.

Osmanlı Devleti tarihinde hükümdarlar arasında en çok dikkat çekenlerden birisi olan Sultan II. Abdülhamid ve dönemi, malî sıkıntıların üst düzeyde yaşandığı, ancak dünya siyaset arenasındaki bütün sorunlara rağmen birçok alanda da yenileşmenin gerçekleştiği bir dönem olduğundan akademik çalışmalar için daima cazip gelmiştir. Bazı kaynaklarda, Sultan II. Abdülhamid'in sanatçı kimliği ile ilgili parça parça de olsa ilgi çekici tespitler yer almaktadır. Bununla birlikte muhtelif hatırat başta olmak üzere, kaynaklarda birbirini tekrar eden bir şekilde Sultan'ın ahşap sanatına olan ilgisi vurgulanmaktadır. Bizim çalışmamızı ortaya çıkaran da, standart ve özgün olmayan bu bölük pörçük bilgilerin kütüphane katalogları ve arşivler taranarak geniş kapsamlı bir derleme içinde ele alınması gerekliliği olmuştur.

Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı siyasal yaşamında olduğu kadar sanat ortamında da önemli izler bırakmış bir Osmanlı padişahıdır. Bu çalışmanın temel amacı, yaptığı sanatsal faaliyetlerle onun Osmanlı sarayındaki sanat hâmiliğinin bilinmeyen veya unutulmuş boyutlarını ortaya koymak ve ayrıca II. Abdülhamid'in karakterini ve tarihsel rolünü bütün yönleriyle ele alarak, onun sanatı ve sanatçıyı koruyan kimliğini ve aynı zamanda da sanatkâr olarak yarattığı sanat eserlerini değerlendirmektir.

Kitabımızda, yaptığı icraatlar ile çok konuşulmuş bir padişah olan II. Abdülhamid, ilk başta sanatkâr kimliği ile ortaya konulacaktır. Padişahın öncelikle marangozluk olmak üzere, resim, müzik, hat sanatına olan ilgisi ile mimarî, kazı/arkeoloji, müzecilik, koleksiyonerlik, heykel, çini, halı, fotoğraf, sinema ve tiyatro vb. sanatlarla olan alakasının, bu sanat dallarına desteğinin boyutları tespit edilecektir. Siyasî açıdan çok incelenip araştırılmış olan Sultan'ın, özellikle ahşap sanatı başta olmak üzere, bu sa-

natlara nasıl ilgi duyduğu, nasıl bir eğitimden geçtiği, beraber çalıştığı ustalar, kullandığı teknikler, çalışma sistemi ve hangi eserleri ürettiği ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bütün bunlar, ilk olarak değindiğimiz sanatkâr ve sanata destek olan hâmi sıfatlarına sahip hükümdarların, sanatçı ve sanatsever şehzade yetiştirme geleneği bağlamında ele alınacaktır.

Sultan II. Abdülhamid'in sarayda kurduğu marangoz atölyesinde kendisinin de mobilyalar ürettiği bilinmekte olup bu eserlerin çeşitli müze ve kuruluşlara dağıldığı, ona atfedilen eserlerden ve arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Şehzadeliğinde aldığı marangozluk eğitimi sonucu bu sanata başlayan Sultan II. Abdülhamid'in en çok sedef ve oyma işlerinde usta olduğu ve yeni denemelerle bu teknikleri kullanarak eserler yaptığı bilinir. II. Abdülhamid'in; ahşap sanatındaki ustalığı sonucunda, ülkedeki Batı'ya yönelik değişimin sembolü olan mobilyayı öğrenmek ve tanımak amacında olduğu anlaşılmaktadır. Sultan, böylelikle bizzat eserler üreterek halkına hem sanatkârlığı hem de üretkenliği ile örnek olmayı hedeflemekteydi. Bu konuya çok önem veren Padişah'ın Uzak Doğu'dan Avrupa'ya kadar, dünyanın farklı yerlerinden malzeme, alet edevat, usta ve teknolojiyi takip ederek transfer etmesi sanatındaki yetkinliği ve sanatının hayatındaki yeri konusunda bize önemli ipuçları sağlar. Sultan II. Abdülhamid sadece kendisi eser üretmemiş aynı zamanda sarayında tahta çıktıktan çok kısa bir süre sonra Tamirhane-i Hümâyûn denilen Yıldız Sarayı mobilya fabrikasını kurdurmuştur. Tahta çıktıktan hemen sonra, iyi organize olmuş ve teçhiz edilmiş böyle bir fabrika kurması Sultan'ın eskiden beri böyle bir proje için çalıştığını, tasarımını en azından zihnen tamamlamış olduğunu anlamamızı sağlar. II. Abdülhamid ile sarayda çalışarak ahşap işini öğrenen ustalar, daha sonradan yeni mobilya tipleri de yaratmışlardır. Nitekim bu saray atölyesinin kapanmasından sonra orada yetişenler, Abdülhamid devri ve sonrasında kendi atölyelerini kurarak yeni üretimin önemli isimleri olmuşlardır. 1900'lü yılların en ünlü mobilya ustalarının büyük bir kısmının, bu saray atölyesinin eski çırakları olduğu bilinmektedir. Bütün bunlar bir araya getirilince, döneminde "saray mobilya üretiminin" Topkapı Sarayı'ndaki geleneksel yaratıcı güç olan

eski "Ehl-i Hiref" benzeri bir girişim olması gerektiği görüşü ortaya çıkar. Hülasa, Sultan II. Abdülhamid ilgilendiği marangozluk uğraşı ile sadece sarayda yer alan atölyelere bir yenisini eklemekle kalmayıp, aynı zamanda dönemin estetik zevkini belirlemekte de öncülük etmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in devrinde yapılan ve desteklenen sanat faaliyetlerine bütünsel olarak baktığımızda Sultan'ın kişisel sanatseverliği ve hâmiliği yanında imparatorluğunun da sanatı destekleyen modern bir devlet olduğu imajını ispat isteği gözden kaçmaz. Zor bir dönemde tahta çıkan Sultan hem şahsen hem de devlet politikası olarak kanaatkârlığı ve tasarrufu benimsemişti. Fakat söz konusu olan olumlu bir imaj yaratarak ve diplomatik yolla ayakta tutulmaya gayret edilen bir devlet olduğunda, tam anlamıyla cömert bir padişah olmaktan geri durmuyordu. Yüzeysel olarak bakıldığında Abdülhamid'in tutumluluğu ile devrinde gerçekleştirilen her türlü sanat ve kültür faaliyetinin bütçelerine aktarılan paraların çokluğu arasında bir tutarsızlık var gibi görünse de, bu esasında son derece tutarlı ve akılcı bir politikanın delilidir. Her zaman ve zeminde hamilerine ekonomik külfet ve fedakârlık gerektiren sanat faaliyetleri ve onlarla ilgili harcamalar, evrensel ve siyasî gücünün bilincinde olan Abdülhamid için asla israf kabilinden olmayıp, tam tersine devletin itibarı ve tebaasının yeni sanat zevki elde etmesi için vazgeçilmez birer icraattı. Çünkü Abdülhamid bu sanat hareketlerine esasında gönül vermiş, inanmış ve bunların zevkine varmış bir sultandı.

Her ne kadar Osmanlı devlet yönetiminde padişahın sanatla iştigali ve sanat hâmiliği bir gelenek haline gelmiş olsa bile, esasında her padişahın kendi kişisel yönelimleri, yetenekleri, dünya görüşü ve hayat hikâyesi bu sanat ilgisinin detaylarını ve derinliğini oluşturmaktadır. Bu nedenle giriş bölümünde Sultan II. Abdülhamid'in hayatı, aldığı eğitim, sosyal, kültürel çevresi, devrinin siyasî atmosferi, kişisel özellikleri gibi konular bağlamında onun tartışmalı yönlerinin sanatkârlığına olan etkisi özetle değerlendirilmeye gayret edilmiştir.

Kitabımız iki bölümden oluşmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in bizzat icracı olarak eser verdiği marangozluk, resim, müzik ve hat gibi sanat alanlarındaki her türlü uğraşını konu alan yönü birinci bölümde incelenmiştir. Bu

başlıklar içinde kuşkusuz en fazla veriye sahip olduğumuz alan marangozluktur. Arşiv belgelerinde yer alan Tamirhâne-i Hümâyun defterleri bu konuda temel kaynağımız olup, çeşitli kurumlara, müzelere ya da şahıslara dağılmış olan ve Abdülhamid'in elinden çıktığı iddia edilen mobilya türünden eserlerin kataloğu da bu bölümde yer almaktadır. II. Abdülhamid'in kendi eliyle ürettiği ahşap eserlere ulaşıp, bunları belgelemek ve değerlendirmek çalışmanın en önemli kısmını teşkil etmektedir. 19. ve 20. yüzyıl özelliklerini taşıyan bu eserlerin, tarihsel ve sanatsal değerlerini, orijinalliklerini yitirmeden çağımıza ve daha sonraki çağlara kazandırılması bu çalışmanın amaçlarından biridir. Bununla birlikte eserimizin temel amacı, Abdülhamid'in yaptığı düşünülen ahşap eserlerin kataloğunu çıkarmanın ötesinde Abdülhamid'in ahşap eserler ve mobilya konusunda yaratmak istediği üslubu belirlemektir. Bu amaç için ona atfedilen onlarca eserin tetkikinden daha geniş bir perspektifle tüm verilerin değerlendirmesini yapmak gerekmektedir. Zaten bu eserlerin ona aidiyeti konusunda elimizdeki verilerin sınırlı olması gibi önemli bir engelle de karşı karşıyayız. Bu nedenle Abdülhamid'e ait olan eserlerin birebir incelenmesinden ziyade Abdülhamid'in sanatçı kişiliğini değerlendirirken onun Hususî Marangozhane'si yanında sarayda kurduğu Tamirhane-i Hümâyûn'dan çıkan eserleri dikkate almak gerekir. Çünkü bu iki atölye de onun sanatçılığının, organizasyon kabiliyetinin, üslubunun ve zevkinin yansıması olan eserler üretmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in marangozluk dışında ilgilendiği sanat dalları resim, müzik ve hat idi. Her ne kadar bu alanlarda marangozluğunda olduğu gibi eserler vermemiş olsa dahi, bir şekilde bu sanat dallarında icracı olduğu için bu başlıkları onun sanatçı kişiliği bölümünde değerlendirmeyi uygun gördük. Bahsi geçen bu alanlarda yaptığı sanat himayesini de ikinci bölümde tekrar resim, müzik ve hat faaliyetleri ve himayesi şeklinde başlık açıp anlatmak yerine sanatçılığının altında bütüncül bir biçimde işlemeyi tercih ettik.

İkinci bölümde ise, Sultan II. Abdülhamid'in desteklediği sanat alanları ve sanatçılarla ilişkileri konusu işlenmiştir. Osmanlı devlet geleneğinde sosyal, siyasî ve tarihî perspektiften hareketle Osmanlı sanatı bağlamında hamilik sisteminin nasıl işlediği, sanatçıların bu sistem içerisin-

de nasıl eser ürettikleri, bu eserlere, sanatçılara hamilerin ulaşması, onları taltif etmesi, yönlendirmesi tartışmalı konular olma özelliğini sürdürmektedir.

Osmanlı devlet geleneğinde sanat ve bilim eserinin kalitesini ve sanatkârın şöhretini, çok kez hükümdar belirlerdi. Bir eserin "makbûl ve mu'teber olması" her şeyden önce sultanın iltifatına bağlı idi. Devlet adamı ve sanatçı arasındaki bu ilişki, Osmanlı patrimonyal toplumunda sadece sanat alanında değil seçkin sınıfın her bölümünde, statü gruplarında, bürokraside, orduda, hatta ilmiyede sosyal ilişkilerin ve hiyerarşinin temeli olmuş ve patron-kul ilişkisi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu gelenek Abdülhamid devrinde de değişmemiş, Abdülhamid'in karizmatik ve sanatçı kişiliği devrin sanat ortamının zenginleşmesinin esas nedeni olmuştur. Burada Abdülhamid'in sanatçılarla ilişkisi, sanat eserlerine müdahalesi ve katkısı, sanatçıları taltif etme biçimleri, yerli ve yabancılardan kendisine hediye olarak gelen sanat eserleri, kendisinin hususen sipariş ettiği sanat eserleri, devrinde kurulmasını sağladığı sanat kurum ve kuruluşları, katıldığı sanat organizasyonları, oluşturduğu sanat koleksiyonları, sanata ayırdığı zaman ve para gibi himayenin farklı alanlarda boyutlarını ortaya çıkaracak örnekler sunulmuştur. Esasen bu bölümde yer alan himaye alanlarının sadece başlıkları bile desteklediği sanat faaliyetlerinin yelpazesinin genişliğini ortaya koyar.

Sonuç kısmında bütün bu verilerden hareketle Sultan II. Abdülhamid'in Türk sanatı içindeki yeri ve önemi vurgulanmış, onun bu "sanatkâr ve sanat hâmisi Sultan" geleneğini elde ettiği kökleri ile bu geleneği aktardığı yeni nesil olan Türkiye Cumhuriyeti'nin sanat ortamına katkılarına ve etkilerine değinilmiştir.

Eserimizin araştıma safhasında öncelikle, II. Abdülhamid dönemi ve dönemin siyasî, sosyal, kültürel, sanatsal ortamı üzerine yazılmış eserlerin taraması yapılmıştır. Milli Kütüphane, İstanbul Atatürk Kitaplığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, Dolmabahçe Sarayı Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, IRCICA Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Arşivi ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde kaynak taraması gerçekleştirilmiştir. Yapılan literatür ve saha çalışmalarına göre elde edilen

eserlere ulaşılmış, buradan elde edilen bilgiler, kronolojik sıra içerisinde ayrıntıları ile ele alınmıştır. Çalışmamız sırasında başvurulan kaynaklar arasında dönemin gazete ve dergileri de bulunmaktadır. Bu yayınların büyük bir kısmı tam koleksiyon olarak günümüze ulaşmadığı gibi ulaşabilenlerin de kullanılmasında kimi güçlüklerle karşılaşılmıştır. Burada kullandığımız Yıldız Albümleri'nde yer alan fotoğrafların bir kısmına yayınlanmış eserlerden ve American Library Congress'in resmî internet sitesindeki paylaşımlardan ulaştık.

Çalışmamızın en önemli iki kaynağını arşiv belgeleri ve hatırat türü eserler oluşturmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmalar neticesinde mevcut kayıt ve belgeler tespit edilmiş, ulaşılanlar okunup konuyla ilgili olan kısımları değerlendirilmiştir. Elbette ki ulaştığımız bütün arşiv kaynakları okunmamış ya da okunanların hepsi eserimizde yer bulamamıştır. Zira bu dönem, arşiv belgesi açısından oldukça zengin evrakın bulunduğu bir dönemdir. Bütün belgeleri okumak hem zaman açısından hem de çalışmamızın boyutları açısından problem yaratabilirdi. Bu nedenle okunan arşiv belgelerinin birebir transkripsiyonu yapılmamış, belgelerden elde edilen bulgular kısa bir şekilde burada yer almıştır. Esasında Sultan II. Abdülhamid'in sanatçı kişiliği, marangozluğu, atölyesi, eserleri ve hâmiliği konusunda belki de en güvenilir ve doğru bilgi sahibi olabileceğimiz kaynak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki kayıtlardır. Bu kayıtların önemli bir kısmını Tamirhane-i Hümâyûn defterleri oluşturmaktadır. Tamirhane-i Hümâyûn'dan çıkan eserler Sultan Abdülhamid'in özel zevkini yansıtmasının yanında, Osmanlı sarayının ihtiyaçlarını ve görsel ilişki ağını göstermesi, görsel kültürünü yansıtması açısından da önemlidir. Arşiv belgelerinden çıkacak sonuçla hem devrin teknik, malî imkân ve vasıtaları ortaya konulmuş, hem de onların sanat kabiliyeti, siyasî ve idarî gücü gösterilmiş olacaktır.

Arşiv belgelerinin durumu bu şekilde olmakla birlikte bu konuda birkaç soruna dikkat çekmek gerekmektedir. Bugün Osmanlı Arşivi'nde hâlâ tasnif edilmeyen ve araştırmacılara açık olmayan binlerce belge bulunmaktadır. Ama arşiv çalışanları ile yaptığımız görüşmeler sonucunda araştırma alanımız olan Yıldız Arşivi'nin tasnifinin

tamamlandığını öğrendik. Yani Yıldız Sarayı'ndan gelen evrakların tamamı kısa açıklamalı kataloglar halinde Osmanlı Arşivi'nde araştırmacılar için açıktır. Fakat arşivin katalog tarama sisteminde var olduğu görülmesine rağmen restorasyon, depo dışı vs. nedenlerle araştırmacıların talep edemediği belgeler ve defterler mevcuttur. Arşiv çalışmalarımız sırasında konumuzla ilgili olan fakat yukarıdaki gerekçelerle bize verilmeyen belge ve defterler olmuştur. Ayrıca araştırmacılara verilse dahi yazıları okunamayacak kadar zarar görmüş, küflenmiş, parça parça olmuş defterlere rastlanmıştır. Bu konuda diğer bir sorun, Abdülhamid'in hal' edilmesinden sonra Yıldız Sarayı'nda özellikle jurnalleri yok etmek maksadıyla yapılan tasfiye çalışmalarında bazı arşiv kayıtlarının da kaybolmuş olmasıdır.

Bununla birlikte, bilimsel çalışmalarda sadece tarihsel kayıtların, arşiv belgelerinin verdiği bilgileri kullanmak zaman zaman objektif olmaktan bizi uzaklaştırabilir. Çünkü resmî raporlar, fiilî durumu kavramada bir dereceye kadar yardımcı olsa dahi, esas olarak resmî ve devlet merkezli bir bakış açısını yansıtırlar. Bu nedenle o zamanlar yazılmış hatırat metinlerinin dikkatli okunması gerekmektedir. Abdülhamid devri sanat faaliyetlerini anlamak için incelenmesi gereken önemli başka bir veri kaynağı, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başında imparatorluğun sanat camiasının içinde yer alan Osmanlı hanedan ailesinin, devlet adamlarının, entelektüellerinin, sanatçıların ve yabancı yazarların hatıralarıdır. Sultan Abdülhamid'in sanatçı kişiliği ve marangozluğu ile ilgili en eski ve önemli yazılı kaynaklar başta Ayşe Osmanoğlu'nun hatıraları[5] olmak üzere, Tahsin Paşa'nın[6], Osman Nuri'nin[7] ve Yıldız Sarayı Tasfiye Komisyonu'nda yer alan Halit Ziya Uşaklıgil'in hatıralarından[8] oluşur. Elbette hatıraların irdelenmesi ve bilimsel bir kaynak olarak kullanılması, beraberinde bazı sorunla-

---

5 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

6 Tahsin Paşa, *Abdülhamid Yıldız Hatıraları*, Haz. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008.

7 Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı, Hayat-ı Hususiyye ve Siyasîyyesi*, c.2., Kitabhane-i İslam ve Askeri İbrahim Hilmi, İstanbul, (1327) 1911.

8 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi Son Hatıralar*, Hilmi Kitabevi, Cilt: 1 ve 2, İstanbul, 1940.

rı getirebilir. Bunlardan en aşikâr olanı anıların çoğunun güncel detaylara dayanmayıp daha ziyade müelliflerin hayatlarının geç dönemlerinde, sonraki yaşam tecrübeleri ile koşullanmış bir bakış açısı ile geriye dönük bir şekilde yazılmış olmaları ihtimalidir. Abdülhamid hakkında bilgi veren hatıraların bir kısmı Abdülhamid devrinin karmaşık ortamında, bir kısmı da Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında kaleme alınmıştır. Hatıratlar konusunda bir başka sorun da şudur ki; bu eserlerin çoğu sıradan insanlar tarafından değil, devlette siyaset, ordu, sanat, eğitim ve bilimde önemli roller oynamış, bürokraside öne çıkmış kimseler tarafından kaleme alınmışlardır. Bu özel insanların hatıraları kuşkusuz sıradan insanların izlenimlerini yansıtmayacaktır[9]. Buna ilaveten yine hatıraların önemli bir kısmı özde siyasî tartışmaya dayalı ya da kendini savunma amaçlı yazıldıklarından biyografik nitelikleri oldukça düşüktür. Bu noktadan bakılınca hatıralardan elde edilen bilgileri bu problemler çerçevesinde değerlendirmek daha sağlıklı bir sonuç verecektir. Abdülhamid devrinin pek çok tanığı, Osmanlı döneminden başlayarak anılarını yazmıştır ve son yıllarda yayınlanan bu anı külliyatları önemli bir toplama ulaşmıştır. Gerçi hatıralar ayrıca sanat hayatının o dönemki durumuna ilişkin izlenimler ve sanatın toplumdaki yeri hakkında da bizlere bilgi sunar. Bu vesileyle hatıralardan hareket ederek Osmanlı aydınının sanat algısına ilişkin kültürel faktörler de ortaya çıkarılabilir.

Bu vesileyle Sultan II. Abdülhamid'e atfedilen hatıra defteri[10] hakkında şunları söylemekte fayda vardır: Hatıralar ve otobiyografiler tarihte iz bırakan şahısları tanımak için belki en önemli kaynaklardır. Sultan Abdülhamid'e atfedilen hatıratın güvenilirliği tartışması sonucunda, mezkûr hatıratın gerçekten ona ait olmadığını Ali Birinci ilgili makalesinde açıklığa kavuşturmuştur[11]. Buna göre Sultan Abdülhamid'in hatıra defteri olarak yıllarca çok

---

9 Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839–1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 300.

10 İsmet Bozdağ, *Sultan II. Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.

11 Ali Birinci, "Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri", *Divan*, 10/19, 2005/2, s. 177–194

satan bu kitap zannedildiği gibi Sultan'ın kendisi tarafından değil, Abdülhamid'den sonra ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki'nin politikalarından rahatsızlık duyan Süleyman Nazif tarafından yazılmıştır. İcraatları ve siyaseti bakımından Abdülhamid'in bir nevi müdafaanamesi gibi olan bu eserdeki sorun kitap içindeki bilgilerin doğruluğu ve yanlışlığından ziyade başkasının yazdığı bir metnin uydurma bulunuş hikâyeleri ile Abdülhamid'e atfedilmesi sorunudur[12]. Bu hatıra defteri hakkında Alâeddin Yalçınkaya da önemli şüpheleri olduğunu belirtmiştir[13].

Netice olarak son verilerin ışığında söyleyebiliriz ki, Sultan II. Abdülhamid hatırat yazmamıştır. Zaten tahtta iken hatırat yazmaya vakti olmayan Sultan'a Selanik'te sürgünde hatıralarını yazması konusunda İttihatçılar izin vermemiştir. Anlattığı hatıraları kaleme alan kâtibi Ali Muhsin Bey'i muhafız zabitler Abdülhamid ile bir daha görüşmemesi için, Ramazan ayında Alatini Köşkü'nün bodrumuna hapsederek bu konuda önlem almışlardır. Yine de farklı kaynaklarda Abdülhamid'den sadır olan sözleri bulmak mümkündür. Belki de bunların en önemlisi, onun doktoru ve muhalif cenahın fikirlerini benimseyen hususî doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı'dır[14]. Abdülhamid'i sevmeyen bir İttihatçı tarafından yazıldığı için ona atfedilen konuşmaların sıhhatinde şüphe yoktur[15]. Abdülhamid'in Selanik'e sürgüne gönderilmesi üzerine hususî doktorluğunu yapmakla görevlendirilmiş ve bu görevi Abdülhamid'in ölümüne kadar sürmüş olan Doktor Hüseyin Atıf Bey tarafından kaleme alınan günlük Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktaydı. İlaç firmalarının vermiş olduğu bir el büyüklüğündeki küçük ajandalara yazılmış olan bu defterler toplam 12 adettir. Atıf Hüseyin, ilk başlarda Sultan II. Abdülhamid'den hiç hoşlanmamaktadır. Bunu günlüğünde, onu anlatırken küçümseyerek

---

12 Abdülhamid Kırmızı, "Sultan II. Abdülhamid: İmparatorluğun Son Nefesi", *II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul,* ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2010, s. 23.

13 Alâeddin Yalçınkaya, *Sultan II. Abdülhamid'in Han'ın Notları*, Sebil Yayınları İstanbul, 1996, s. 35-38.

14 M. Metin Hülagu, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı,* Pan Yayıncılık, İstanbul, 2007.

15 Abdülhamid Kırmızı, a.g.m., s. 23.

kullandığı ifadelerinden de anlamak mümkündür. Günlükten anlaşıldığı kadarı ile Atıf Hüseyin Abdülhamid'i daha önceden neredeyse hiç tanımamasına rağmen, ona karşı büyük önyargılar beslemiştir. Fakat zamanla onu yakından ve şahsen tanıma fırsatı bulması, fikirlerinin ve düşünce biçiminin önemli ölçüde değişmesine vesile olmuştur[16]. Tarafsızlığı ve doğruluğu konusunda oldukça iyi bir kaynak olan bu defter Abdülhamid konusunda başvurulması gereken en önemli hatıralar arasında yer alır.

Abdülhamid'in sanatçı kişiliğini araştırırken karşılaşabileceğimiz sorunların başında kaynakların çokluğu ve bunların güvenilirliğinin belirlenmesi gelmektedir. Bu kadar geniş bir imparatorluk üzerinde ve böylesine belirleyici bir dönemde, oldukça uzun bir süre ve hatırı sayılır derecede güç ve otorite ile hüküm sürmüş bir Osmanlı padişahı hakkında kitap, makale, tez türünden binlerce çalışma yapılmıştır. Yerli ve yabancı kaynaklarda Sultan II. Abdülhamid'e ve onun saltanatına nasıl bakıldığına bir göz attığımızda, bunların önemli bir kısmının, "Ulu Hakan Abdülhamid Han" veya "Kızıl Sultan" türünden bilimsellikten uzak bakış açılarıyla ele alınmış olduğu fark edilir. Bu durum da Sultan II. Abdülhamid hakkında tarafsız düşünmeyi bir kat daha zorlaştırmaktadır. Bu konuda yaşanan bilgi kirliliği dolayısıyla doğru, güvenilir malumat veren eserleri seçmek için uzun bir literatür taraması yapılmış ve kayda değer bir mesai harcanmıştır.

Kaynaklar konusunda başka bir sorun, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkıncaya, yani 33 yaşına gelinceye, kadar göz önünde yaşamamış bir şehzade olması ve bu durumun Sultan olduktan sonra da çok değişmemesidir. Bu nedenle, Sultan'ın yakınlarının ve birlikte çalıştıklarının hatıraları, muhtıralar ve arşiv belgelerinden ulaşılan bilgiler burada temel kaynakları oluşturmaktadır. Tüm bu malzemeler kapalı bir kutuya benzeyen bir sultanın ideallerini, güdülenmelerini ve düşüncelerini ikincil kaynaklardan izleme olanağı vermekle birlikte yine de ulaşılan veriler spekülasyona açık kalabilmektedir.

Abdülhamid'in marangozluğu konusunda şimdiye kadar yapılmış yayınların sayısı çok azdır. Bunların en eskisi

[16] M. Metin Hülagü, *a.g.e.,* s. 5–14.

Feryal İrez'in *Tarih ve Toplum* dergisinde kaleme aldığı, "Tamirhane-i Hümâyûn ya da Abdülhamid'in Marangozluğu" adlı makalesi[17] olup, diğer bir yayın Yıldız Sarayı Müzesi Eski Müdürü Sabahattin Türkoğlu'nun "Marangoz Sultan II. Abdülhamid" adlı makalesidir[18]. İsmek El Sanatları Dergisi'nde yer alan ve Hacer Ürün'ün yazdığı, "Marangoz Padişah: Sultan II. Abdülhamid" makalesi[19] dışında son yayın Deniz Demirarslan'ın, "Sultan II. Abdülhamid Han'ın Mobilya Sanatına İlgisi" başlıklı makalesidir[20]. Bu yayınlarda genellikle birbirini tekrar eden bilgiler yer almaktadır.

Sultan II. Abdülhamid'in sanata olan ilgisini ve eserlerini incelerken karşılaşılan diğer bir sorun, Abdülhamid'in yapmış olduğu sanat eserlerinin diğer hanedan üyelerinin eserleri kadar talihli olmamasıdır. Çünkü var olması icap eden eserlerin çoğu şu an için kayıp durumdadır. Bilindiği üzere tahtından hal' edilmek suretiyle indirilen Sultan'ın yaşadığı saray ve ürettiği sanat eserleri onun düşüşünden sonraki karmaşa ortamında yeterli derecede muhafaza edilememiştir. Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinin ardından tarihe "Yıldız Yağması" olarak geçen olay, sarayın tanık olduğu en üzücü olaylardan biridir. Çok sayıda değerli eşyanın tahrip edildiği, paylaşıldığı yağmadan, hemen hemen bütünüyle kurtulan tek bölüm kütüphane olmuştur. Yıldız Sarayı'nın bu tarihsel geçmişi, orada yer alan Sultan'a ait eserlerin ve atölyenin akıbetini de olumsuz etkilemiştir. Yıldız Sarayı'nın Sultan II. Abdülhamid'in hal'inden sonra yağma dışında kötülüklere maruz kaldığı da bilinir. Örneğin son padişah Sultan VI. Mehmed Vahdeddin (1918–1922) ikametgâh olarak Yıldız Sarayı'nı tercih ederek bu saraya yerleşmiş ve kendisinin dört yıl süren saltanatı süresince, saray iki önemli yangın geçirmiştir. Aslında bu iki yangın bile bizim için önemli eserleri ortadan kaldırmaya yetecek birer faciadır. Ayrıca Yıldız Sa-

---

17 Feryal İrez, "Tamirhane-i Hümâyûn ya da Abdülhamid'in Marangozluğu", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı: 34, Ekim, 1986, s. 11.

18 Sabahattin Türkoğlu, Marangoz Padişah: Sultan II. Abdülhamid Han, *Antik Dekor Dergisi*, Sayı 50, 1999, s. 86.

19 Hacer Ürün, "Marangoz Padişah: Sultan II. Abdülhamid", *İsmek El Sanatları Dergisi*, sayı: 8, İstanbul, 2009, s. 122.

20 Deniz Demirarslan, "Sultan II. Abdülhamid Han'ın Mobilya Sanatına İlgisi", *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, c. 3, Ankara, 2014, s. 165-166.

rayı'nda var olan eserler sürekli yer değiştirmiş, bazen de yer değiştirdiği mekânda kaybolmuştur. Örneğin Sultan II. Abdülhamid'in döneminde sarayda oluşturulan resim tablosu koleksiyonu V. Mehmet Reşad zamanında Çırağan Sarayı'na gönderilmiş, fakat burada çıkan yangında kül olmuştur. Bunun gibi başta Sultan Abdülhamid'in yapmış olduğu ahşap eserler olmak üzere, Yıldız Sarayı, barındırdığı sanat eserlerinin çoğunu kısa sürede yitirmiştir.

Cumhuriyet devrinde uzun yıllar askerî yapı olarak hizmet veren Yıldız Sarayı daha 1994 yılında müze haline dönüşmüştür. Çok yakın bir tarihte kurulup, kurumsallaşan Yıldız Sarayı Müzesi'nde günümüzde başka saraylardan getirilen eserler de sergilenmektedir. Bugün bazı eserleri, II. Abdülhamid dönemindeki Yıldız albümlerinden o devrin saraylarının içini gösteren bazı fotoğraflardan tanımaktayız.

Yukarıda değindiğimiz sebeplerle bağlantılı olarak Sultan'a ait olduğu iddia edilen pek çok eser müzayedelerde ortaya çıktıkça bilinmektedir. Sultan II. Abdülhamid'e atfedilen bazı ahşap eserler ve mobilyalar günümüzde yurtdışında çeşitli müzayedelerde satışa çıkarılmaktadır. Bu müzayedelerde satılan eserleri görme şansına sahip olamadık. Bazı eserler de ülkemizde çeşitli yıllarda yapılan müzayedelerde satılmış olup, günümüzde çeşitli sanatseverlerin koleksiyonlarında bulunmaktadır. Fakat bunların da toplu bir kaydı bulunmamaktadır. Bunlardan başka Sultan II. Abdülhamid'in yaptığı söylenen eserlerin bulunduğu müzeler ya da cami, türbe gibi yapılar restorasyonda olduğu için burada yer alan eserler görülememiştir. Örneğin Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı olan ve İstanbul'un Beyazıt ilçesinde bulunan Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi 2012 yılından bu yana restorasyondadır.

Belirtilmesi gereken diğer bir önemli husus "Osmanlı mobilya sanatı" konusunda çalışmanın güçlükleri ile ilgilidir. Günümüzde 19. yüzyıl Osmanlı saraylarının orijinal mobilyalarını tespit edebilmemiz oldukça güçtür. Saraylar arasında yapılan mobilya değiş tokuşu bu olanağı ortadan kaldırmıştır. Osmanlı saray mobilyalarının hareketlerini etkileyen başka bir etken dönem sarayları için Avrupa'dan bol miktarda eşya getirilmesi ve sonra bunların bir yerde lüzumsuz görülerek kaldırılmasıdır. Belki Yıldız'da da

aynı sorun yaşanmıştır. Ayrıca Osmanlı saray mobilyasında üsluplar, stiller konusunda yeterli sayıda uzmanlaşmış akademisyen ve araştırmacıların ve dolayısıyla nitelikli yayınların olmaması bu çalışmanın katalog değerlendirmesini de etkilemiştir. Bilhassa çalışmamızın Abdülhamid'in yaptığı ahşap eserler bölümünde yer alan eserlerin malzeme ve tekniklerinin belirlenmesi bazen mümkün olmamıştır. Özellikle malzeme konusunda eserlerin fotoğrafını çektiğimiz müze kayıtlarında ya da eserleri açıklayan bilgi fişlerinde herhangi bir malumat verilmemiştir. Genellikle müze görevlilerine eserlerin malzemeleri hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını şifahen sorulmuş fakat doyurucu cevaplar alınamamıştır. Bununla birlikte ahşap malzeme tespitinde boya, cila vs. işlemlerin ahşapların renklerini de değiştirdiği ya da ahşap malzemenin doğasında olan özellikler nedeniyle renk değişimine uğraması malzeme tespiti konusunda bizi zor durumda bırakmıştır. Ankara ve İstanbul'da iki ahşap ustası[21] ile yaptığımız görüşmeler sonucu kendileri de fotoğraflardan eserlerin malzemelerini tespit etmenin sağlıksız bir çözüm olacağını belirtmekle beraber yine de bazı tahminlerde bulunmuşlardır. Bu kısıtlı şartlar altında ve kaynaklarda yer alan bilgilere göre katalogdaki eserlerin malzeme ve teknikleri belirtilmiştir.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, bilhassa İstanbul'da olmak üzere pek çok müze, kurum, kuruluş ya da tarihî yapıda, Sultan II. Abdülhamid'in yapmış olduğu ahşap eser ya da mobilyaların olduğu yazılı veya şifahi olarak yayılmaktadır. Bunların tarihsel ya da bilimsel kaydı olmayıp, şifahen aktarılanların çoğu da tetkik edilmeden tekrar edilen cümlelerdir. Belki de bir eserin daha kıymetli olmasını istemek gibi masumane niyetlerle ortaya atılan bu iddialar artık önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Biz çalışmamızda bu eserlere de yer verdik, fakat tartışma kısmında bunları da değerlendirdik. Zaten müzelerden elde ettiğimiz eserlerin bile neredeyse hiçbirinin katalog bilgisi ve tereke detayının bulunmaması tespitlerimizi zorlaştıran başka bir etken olmuştur.

[21] Malzeme ve tekniklerin belirlenmesi konusunda Ankara'da ahşap ustası Aleko Angeridis, İstanbul'da oyma ustası Mustafa Sözen ile görüştük. İlgili ustalara yardımlarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Sultan II. Abdülhamid'in yaptığı eserlerin sayısı konusunda, bu kadar eser yapmış olamayacağı ve bunların abartı olduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Biz bu tartışmaları, tezimizde[22], onun çalışma sistemi ve yaptığı eserlerin sayısı gibi konulara temas eden başlıklarda tartışmış olmakla birlikte, Sultan'ın bu eserlerin tasarımlarını belirleme ve tamamını olmasa da bir kısmını yaptığını, kontrol etme konusundaysa kendi çalışmalarından daha fazlasının üretilmesinde pay sahibi olabileceğini tahmin etmekteyiz. Onun yaptığı eser sayısı niceliksel bir durum olup üretilen eser sayısının ustadan ustaya değişmesi söz konusudur. Fakat onun çalışma disiplini, yaptıkları ve Yıldız Sarayı'nda kaybolan ahşap eserler düşünülünce çok sayıda ahşap eseri doğrudan üretmesinin mümkün olacağı ortaya çıkar. İlber Ortaylı'nın bu konuda söyledikleri de bu durumu açıkça ifade etmektedir: "İkinci Abdülhamid, padişah olmayıp marangozluk ve mobilyacılığıyla kalsa dahi, kısa zamanda çok zengin olurdu. Onun tersimi yani dizaynı kadar yüksek nitelik ve yaratıcılık sergileyeni az bulunur."[23] Burada Ortaylı da, Abdülhamid'in hem birinci sınıf sanatkârlığına hem de ürettiği eserlerin sayısının daha fazla olabileceğine işaret etmiştir.

Yukarıda yer alan problemler nedeniyle ulaşamadığımız eserler dışında kitabımızda, müze ve kuruluşlarda yer alan görseller yer almaktadır. Yıldız Sarayı Müzesi'nde bir paravan, bir ayna; Yıldız Sarayı Marangozhanesi'nde Şeyh Zafiri'ye atfedilen dolap, Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn Dairesi'nde Padişah'a ait odanın ahşap kaplamaları, Yıldız Hamidiye Camii'nin kafesli çıkmaları, Ertuğrul Tekke Cami'nin Kafesli Çıkmaları, Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ndeki rahle, Beylerbeyi Sarayı'nda Valide Sultan Dairesi'nde (12 Numaralı oda) bir yemek odası takımı, Sedefli Çalışma Masası, Selamlık Yemek Odası'nda (21 Numaralı oda) bir yemek odası takımı; Yıldız Şale Köşkü'nde Sedefli Salon'daki bir yemek odası takımı; Dolmabahçe Sarayı 93 numaralı odada kavukluk, 44 numaralı odada yazı masası, 43 numaralı odada merdivene dönüşebilen koltuk, Pembe

[22] Ayşe Ersay Yüksel, "Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in Sanatçı Kişiliği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Sanatları Tarihi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2017.

[23] Hacer Ürün, a.g.m., s. 122.

Salon'daki sehpalar; Saray Koleksiyonları Müzesi mücevher dolabı; Küçüksu Kasrı'nda bulunan bir masa, Maslak Kasırları'ndaki merdiven korkulukları, sandalyeler ve bir ayna; İstanbul Deniz Müzesi'ndeki dolaplar, Heybeliada Deniz Okulu'ndaki masa; İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri arşiv dolapları; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki dolaplar ve harita masası; İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Kılıçlık Salonu'ndaki masa ve kitaplık; Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi Başkanlık Makamı'nda bir masa; Beşiktaş Yahya Efendi Dergâhı'ndaki sanduka ve mahfil korkulukları, Çankaya Atatürk Müze Köşk'te yer alan bir paravan, Diyanet İşleri Başkanlığı Başkanlık Makamı'nda bir masa ve İtalya'da bir müzayedede bulunan dolap, Afyon Mevlevihanesi kapısı ve Eyüp Türbesi'nin kapı kanatları şeklinde sıralanabilir.[24] Bu kurum ve kuruluşlardan izin alınarak görülen ya da görülmesine müsaade edilmeyip fotoğrafları alınan ahşap eserlerin bilgileri, temel özellikleri ve Sultan II. Abdülhamid'e ait olup olmadığı da tartışılmıştır.

[24] "Yıldız Sarayı Şehzade Köşkleri'nden Mehmet Selim Efendi Köşkü'nde faaliyet gösteren Yıldız Teknik Üniversitesi Sultan II. Abdülhamid Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde Sultan II. Abdülhamid'e atfedilen ve Yıldız Sarayı'ndan buraya intikal etmiş olan bir salon takımı yer almaktadır. Bir çalışma masası, 3 koltuk, 8 sandalye ve iki sehpadan oluşan, aslanpençesi şeklinde ayaklarla süslenmiş ahşap işçiliği ile dikkat çeken bu takım, Sultan'a ait olduğu konusunda net bilgi olmaması nedeniyle kataloğa alınmamıştır."